

Artur Gas, editor de Josep Pla: breu història d'Ediciones Alfa

Xavier Pla

EN UNA CARTA DEL 31 DE GENER DE 1922, Josep Pla escriu al seu germà Pere: «He fet, encara, una novel·la curta per l'editor Gas (125 ptes.) amb la qual confio molt. Quan surti, ja te l'enviaré. A mi, em sembla que pot anar, aquesta novel·la»(1). Amb aquesta breu menció, Josep Pla descobria el nom de l'enigmàtic editor d'una novel·leta curta, *Las alimañas*, que havia estat llargament considerada com la seva primera obra i que constitueix una peça fonamental d'allò que s'ha convingut d'anomenar la prehistòria literària de Josep Pla(2). Fa pocs mesos, l'anunci de l'aparició d'un segon llibre del mateix escriptor, *El gran amor de Tosca*, editat per la mateixa editorial, la poc coneguda Ediciones Alfa(3), i no remarcat per cap dels estudiosos i biògrafs planians, va provocar una certa (i comprensible) perplexitat. Avui, tot i que la història encara està per descobrir, aportem un cert nombre de noves dades que poden ajudar a entendre millor les condicions de publicació dels dos llibrets, pràcticament introbables, de Josep Pla i la personalitat de l'editor Artur Gas i Belenguer, director i administrador d'Ediciones Alfa de Barcelona i primer editor comercial de l'escriptor.(4)

Artur Gas i Belenguer va néixer a Reus l'any 1886. D'ofici caixista i tipògraf, de ben jove es traslladà a Barcelona i s'interessà pel món editorial. Gas es va incorporar immediatament a la penya dels Quatre Gats, on conegué Santiago Rusiñol, i sobretot, es va moure en l'ambient periodístic, teatral i musical de la Barcelona més bohèmia i popular, on es relacionà amb gent com Màrius Aguilar, Francesc Madrid, Francesc Pujols o el que havia de ser el seu gran company i amic, el periodista de *La Publicitat* i crític musical Rafael Moragas, conegut com a «Moraguetes». Gas començà treballant a la impremta cooperativa La Neotípija i va ser nomenat secretari del sindicat d'ofici Arte de Imprimir, de Barcelona, càrrec que va conjuminar amb una intensa activitat política com a dirigent destacat del moviment socialista català, impulsant la creació de Solidaritat Obrera l'any 1907 i ocupant el càrrec de vicesecretari de la Comissió Administrativa Permanent de la Federació Socialista

Catalana(5). Implicat en els fets de la Setmana Tràgica, Gas va ser detingut el juliol de 1909 i alliberat, finalment, a principis del mes de desembre(6).

Artur Gas, editor socialista

Precisament aquell mateix any, Artur Gas havia fundat el grup socialista Acció i havia tirat endavant la seva primera iniciativa editorial, anomenada «Biblioteca Acció», que entre 1909 i 1913 va publicar mitja dotzena de volums de contingut polític revolucionari, socialista i anarquista, amb l'objectiu, segons es pot llegir en la contraportada del primer, de «difundir los conocimientos sociales entre la clase trabajadora, dando a conocer a la misma multitud importantísimos trabajos no publicados en España y que por su demasiada extensión no son insertables en periódicos y revistas». Entre els títols publicats, hi figura el conegut opuscle *La revolución de Barcelona*, (del qual, segons l'editor, s'haurien venut més de deu mil exemplars), i la seva continuació, intitulada *La revolución en Cataluña*, tots dos del dirigent socialista Josep Comaposada. Més tard, es publicava *Contestación a una creyente* (1910), de Sebastien Faure; les obres *El hombre* i *El cinismo*, de Màxim Gorki (1911); *La huelga general*. (*Discurso íntegro pronunciado en el Congreso General del Partido Socialista francés*, 1899), d'Aristide Briand (maig de 1912), i s'anunciava la imminent publicació de llibres de Paul Lafargue, Edward R. Peare, J. Puig i Ferrer, Kropotkin, etc. Totes les comandes s'havien de dirigir personalment a Artur Gas Belenguer, però en alguns dels volums hi figuraven dues adreces, una de Barcelona (la mateixa de Gas) i una de Madrid, on calia també dirigir les comandes de subscripcions per al setmanari *Vida socialista*, amb el qual estava estretament relacionat. Eclipsat com a dirigent polític per la força dels moviments anarquistes i implicat en diferents activitats clandestines, Artur Gas va abandonar Barcelona i es va refugiar, perseguit per la justícia, durant un temps a París i, més tard, a Madrid, on mantenia força contactes polítics, sindicals i editorials, i on col·laborà a la revista de Pablo Iglesias *El Socialista*.

La creació d'Ediciones Alfa i la publicació dels llibres de Josep Pla

Deu anys després, Artur Gas concorria sovint a les tertúlies de l'Ateneu Barcelonès i a la del Liceu, i tenia nombrosos amics a les redaccions de *Las Noticias* i de *La Publicidad*, on Josep i Pere Pla, tenint en compte la familiaritat amb què l'esmenten, devien arribar a conèixer-lo o devien sentir-ne a parlar. Associat amb el seu germà Joan i posteriorment amb un desconegut impressor Mercader, Gas decidí de reprendre les seves activitats editorials: a principis de l'any 1921, instal·là al número 260 del carrer de Còrsega de Barcelona una impremta dedicada a «trabajos comerciales, revistas y catálogos» amb la denominació comercial de Gas Hermanos. Impresores y Editores, i fundà una casa editorial, amb el nom d'Ediciones Alfa, que no amagava una enorme ambició i anunciava innombrables projectes. Una de les primeres iniciatives de l'editorial va ser la publicació de la revista *Carnaval*, el primer número de la qual va sortir al carrer el 31 de març de 1921. El 4 de juny següent Ediciones Alfa feia aparèixer una segona revista, *El Caloyo*, un setmanari festiu força més modest que l'anterior, de 12 pàgines i a tres colors, que l'editorial distribuïa per tot l'Estat espanyol i que presentava «*Los mejores dibujantes y los mejores humoristas*». Inversement, l'editor assegurava que la publicació aconseguia un tiratge de 40.000 exemplars setmanals.

Probablement influïda per l'èxit del *Papitu*, *Carnaval* era una revista ben editada, escrita en castellà, amb força publicitat, venuda al preu de vint cèntims; tenia diferents col·laboradors, com per exemple Àngel Ferran o Ramon Gómez de la Serna, i, sobretot, dibuixants i caricaturistes de prestigi, com Opisso, Bagaria, Barradas, etc. Tot fa pensar, però, que *Carnaval* no degué tenir l'acceptació desitjada: després de l'estiu, ja no va tornar a aparèixer. El flamant catàleg d'Ediciones Alfa, que devia ser editat a finals de l'any 1921(7), ja no l'esmenta com una de les publicacions de l'editorial. Aquest catàleg sembla la unificació de diverses col·leccions més o menys autònomes, algunes amb denominacions, peus d'impremta i adreces diferents. En un cert to ampul·lós i un bon punt triomfalista, el catàleg anuncia tota mena de publicacions, sempre en castellà, i de manera sorprenent recupera la col·lecció de la primera editorial d'Artur Gas, la «Biblioteca Acció» abans esmentada (per a la qual es continuava anunciant la imminent publicació dels mateixos títols que deu anys enrere). El catàleg presenta una gran diversitat de col·leccions, però la major part d'autors signen amb pseudònims: publicacions relacionades amb els toros (la col·lecció «Los Ases del Toreo», majoritàriament signada per *Uno al sesgo*, pseudònim del famós crític taurí Tomás Orts-Ramos); novel·la eròtica (la «Biblioteca Ninon»); novel·la d'alt contingut moral (la «Biblioteca Friné. La novela para todos») o llibres de tipus sensacionalista com ara la col·lecció «Aventuras de un Legionario» o la més extensa «Los Grandes Crímenes de Hoy». Hi podríem afegir

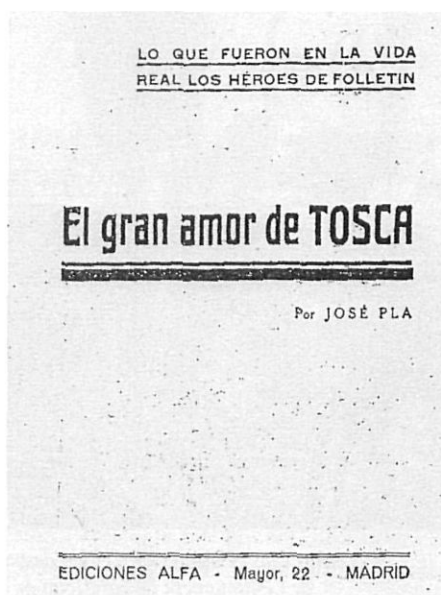

Artur Gas i Belenguier en el seu despatx de secretari de l'Ajuntament de Sant Joan de les Abadesses.

alguna altra col·lecció que no figura al catàleg, com «Los Príncipes de la Escena», amb breus biografies de personatges populars del teatre de l'època, com per exemple la dedicada a Josep Santpere, a càrrec de Miquel Poal-Aregall, publicada el maig de 1922. Tot i que les edicions són de bona qualitat, amb portades a dues i tres tintes, amb magnífics dibuixos de Ricard Opisso i que els seus llibres eren distribuïts per la Sociedad General Española de Librería, l'editorial no figura al registre mercantil, no apareix en cap dels butlletins, manuals o bibliografies especialitzades, tant de Barcelona com de Madrid, i de la major part dels seus llibres no se'n conserva cap exemplar, la qual cosa fa pensar que o bé no s'arribaren a editar o bé que la distribució fou realment mínima. Probablement per tot plegat, el ressò dels dos llibres publicats per Josep Pla va ser nul.

Precisament, en un número de la revista *Carnaval* s'anunciava per al 28 de juliol de 1921(8) la publicació del primer fascicle de la col·lecció «Lo que fueron en la vida real los héroes de folletín», que portava per títol *¿Quién fue Raffles? Su verdadera historia*. Acceptant que aquesta col·lecció de fascicles («Colección interesantísima por la que se viene en conocimiento de lo que fueron en la vida real los más populares personajes de la novela i el folletín») es publicà realment de manera regular un cop per setmana i sense interrupció, podríem suposar que el fascicle número 13, intitulat *El gran amor de Tosca* i signat per Josep Pla, devia sortir al carrer el 20 d'octubre de 1921, convertint-se així en el seu primer llibre en castellà i el segon publicat per l'escriptor, després de l'edició, l'any 1920, d'una breu *plaque* dedicada a l'escultor Enric Casanovas per encàrrec de Josep Maria Junoy i publicada per les Publicacions d'Art de La Revista. Sense data i amb peu d'impremta de Madrid, però amb doble adreça Madrid-Barcelona a la contracoberta (fet habitual dels llibres d'Alfa), *El gran amor de Tosca* és un

El primer llibre
en castellà
de Josep Pla
(1921).

relat breu de 16 pàgines que narra un capítol dels amors entre Lady Hamilton i l'almirall Nelson. Josep Pla no en parlà mai en la seva obra ni en cap altra entrevista o declaració pública. El fet de ser escrita en castellà, en un to inflat però amb una llengua més que correcta i tenint en compte que es tracta d'una narració amb personatges de ficció, podrien fer dubtar d'atribuir l'autoria d'aquest escrit a Josep Pla i Casadevall. La història és probablement un plagi o el resultat d'un pastitx d'un altre text, francès o italià (es parla, per exemple, de «los trazos» del rostre d'Emma Hamilton, pàg. 8), però en *El gran amor de Tosca* trobem fragments, detalls, adjectius que pertanyen incontestablement a Josep Pla: així, per exemple, el volum *Les Illes de l'Obra completa* de Destino conté un capítol, «L'illa de Menorca», en el qual, en una pàgina en què es fa referència precisament als amors de Lady Hamilton i l'almirall Nelson, el narrador descriu el record que conserva de les aigües del port de Maó, recordant la primera estada de Josep Pla a Menorca (potser l'any 1918): «De vegades, la senyora i l'almirall baixaven a terra i ocupaven la casa del predi de Sant Antoni. [...] A l'altra riba, encimbellada, blanca, pròxima, però que semblava allunyar-se en la vaguetat colonial, la ciutat es reflectia (a la tarda) mansoia i melangiosa en les aigües verdeses i ombrejades del port» (pàg. 44). En un dels capítols d'*El gran amor de Tosca*, hi trobem una descripció pràcticament idèntica gràcies a la qual, si parem esment en la fixació de la imatge en el record o en els adjectius, podrem comprendre millor com funcionaven els ressorts de la memòria de Josep Pla:

«Vivieron una temporada en Mahón, en el predio llamado San Antonio. [...] la ciudad blanca y tranquila, con el puerto de aguas verdes y encharcadas, surcado de una nube de golondrinas estremecidas al picotear sobre el agua, el gran silencio y el aire colonial de Menorca formaron un magnífico marco para que los amantes célebres gozaran de todos los placeres de la carne» (pàg. 14).

Uns mesos després de la *Tosca*, el gener o febrer de 1922, Artur Gas publicava la novel·leta *Las alimañas* de Josep Pla, amb peu d'impremta de Madrid i també sense datar. El catàleg d'Edicions Alfa abans esmentat anunciava la publicació de la col·lecció «La Novela Romántica» (que «publicará un volumen cada quince días, constando de 64 páginas y cubierta a color»), amb les paraules següents: «Como ya indica el título, en esta colección pensamos publicar todas aquellas novelas que se ha dado en llamar románticas por el hecho de tratar en ellas asuntos amorosos y sentimentales, propios para las almas puras, sencillas, sin mácula...». El llibre de Pla és el segon número de la col·lecció, tot i que no s'ajusta gaire a les pretensions de la casa editorial ni al dibuix de portada, i inaugura un dels motius literaris més coneguts de la seva obra: el de la casa de dispeses. Uns anys més tard, Josep Pla va incloure una versió reduïda d'aquesta novel·leta(9), amb el títol «Una casa de dispeses», al seu primer llibre en català, *Coses vistes. (1920-1925)* (Barcelona, Edicions Diana, 1925), i la transformà en la narració *Un mort a Barcelona a Coses vistes* (Barcelona, Editorial Selecta, 1949) que avui podem llegir, amb el mateix títol, a *La vida amarga* (OC 6). Sense oferir cap argument, l'editor Josep Vergés havia fixat la data de publicació de la novel·la l'any 1917: «Estableixo que es publicar l'any 1917 i figura refet i canviat en *La vida amarga*, volum 6 de l'obra completa» (*Imatge Josep Pla*, OC 45, pàg. 75), datació que per la seva rotunditat contrastava amb la prevenció de la major part d'estudiosos(10). Només, segons sembla, el setmanari *Baix Empordà* recollí la notícia de la publicació del llibre de Josep Pla: el 23 d'abril següent anunciava l'arribada d'una «obreta del company Josep Pla que publica en son segon nombre 'La Novela Romántica' editada per la casa Alfa de Madrid».

Tot i les importants expectatives, fonamentades en una veritable lluita per aconseguir comercialitzar una literatura de tipus popular, de fulletó, amb un fort vessant humorístic i satíric, Edicions Alfa no aconseguí superar l'any i mig de vida. Moltes de les seves col·leccions fracassaren i no tingueren continuïtat. Les dificultats econòmiques, que causaren la fallida empresarial de l'editorial, obligaren els germans Gas a abandonar el negoci a finals de l'any 1922 i a guardar l'abundant fons editorial de llibres i revistes en el seu magatzem, que va ser destruït durant la guerra.

Col·laboració amb la Dictadura, a Sant Joan de les Abadesses

Tant Artur com Joan Gas decidiren aleshores provar sort presentant-se a diverses places com a secretaris d'ajuntament: així, Artur Gas fou nomenat el 17 de maig de 1923 secretari de l'Ajuntament de Sant Joan de les Abadesses i el seu germà Joan, de l'Ajuntament de Ribes de Freser. L'estada d'alguns anys d'Artur Gas com a secretari de Sant Joan va estar marcada per la col·laboració (del tot sorprenent i inesperada, tenint en compte el seu passat polític i profes-

«Las alimañas»,
de Josep Pla
(1922)

sional) amb els estaments oficials de la Dictadura de Primo de Rivera. En un àlbum sobre les comarques gironines, en l'apartat dedicat a Sant Joan de les Abadesses, redactat probablement pel mateix Artur Gas, es certificava solemnement, amb el mateix estil inflat que caracteritzava les seves antigues iniciatives editorials, la transformació de «la villa, que permanecía en un estado de sopor y de inactividad morbosa desde algunos lustros que la vieja política mangoneaba su administración». S'hi notificava la intervenció decisiva «del espíritu altamente patriótico del señor Gas, y sus cualidades poco comunes para la administración de los municipios modernos», i l'escrit es complaïa a afirmar: «Feliz el pueblo que al frente de sus destinos tiene hombres probos e inteligentes, y que todas sus actividades las emplean para el engrandecimiento y prosperidad de sus conciudadanos!»(11).

Efectivament, durant el mandat de Gas la transformació de les infraestructures de la localitat va ser més que notable. Fins i tot els programes de la festa major de Sant Joan de les Abadesses van experimentar canvis importants: gràcies als seus contactes amb el món editorial i de la impremta de Barcelona, van ser publicats, des de 1926 i sobretot l'any 1927, pel prestigiós impressor Oliva de Vilanova de Barcelona, en un paper luxós i utilització abundant de fotografies(12). L'origen foraster del secretari de l'Ajuntament, i el seu habitual to excessivament triomfalista, reblat per un article publicat a *El Día Gráfico* el 23 de setembre del 1927, «Crónicas de San Juan de las Abadesas», provocaren un creixent malestar entre alguns ciutadans de la localitat(13). L'augment de les crítiques i l'enfrontament entre famílies del poble obligaren Artur Gas a demanar, a finals dels anys vint, el seu trasllat a un altre ajuntament.

Retornat a Barcelona durant la Segona República, Artur Gas va recuperar el contacte amb alguns dels seus antics companys periodistes i impressors, i començà a

col·laborar a *La Veu de Catalunya* i, immediatament després, al diari de nit *L'Instant on*, durant l'any 1935 i part del 1936, s'encarregà bàsicament de portar la secció de crítica i estrenes teatrals i musicals. Era també l'encarregat de redactar una secció anònima, «Proscenis», sobre els rumors i les xafareries del món del teatre i de la música de Barcelona. Ocasionalment, Gas signà també la crítica d'òpera del Liceu, en alternança amb el periodista Ignasi Agustí. Aquesta activitat li permeté de retornar a la tertúlia del cafè del Liceu on, precisament, va ser destingut el 4 de novembre de 1936, empresonat a l'antic convent de Sant Elies i, posteriorment, assassinat(14).

Xavier Pla i Barbero és professor de Literatura Catalana Contemporània de la UdG.

Notes

1. Josep PLA, *Cartes a Pere*. Barcelona, Edicions Destino, 1996, pàg. 28.
2. Marina GUSTÀ, *Els orígens ideològics i literaris de Josep Pla*, Barcelona, Curial, 1995, pàg. 53.
3. «Un llibreter de Palafrugell conserva l'únic exemplar d'una obra desconeguda de Josep Pla», *Diari de Girona*, 8-IX-1995. El llibreter datava la publicació del llibre, erròniament i sense aportar cap argument, de l'any 1919.
4. Voldria agrair l'inestimable ajut que m'han proporcionat Hermínia i Neus Gas, de Barcelona; Maria Artal, de la Biblioteca Bergnes de las Casas; Joan Ferrer, arxiver de Sant Joan de les Abadesses; Josep Clara; Margarida Casacuberta; Xavier Lloveras i Xavier Coromina.
5. Vegeu-ne les referències al volum de Xavier CUADRAT, *Socialismo y anarquismo en Cataluña (1899-1911)*. *Los orígenes de la CNT*. Barcelona, Ediciones de la Revista del Trabajo, 1976, pàg. 311, i al llibre de Joan CONNELLY ULLMAN, *La semana trágica: Estudio sobre las causas del anticlericalismo en España (1898-1912)*. Barcelona, Ariel, 1972, pàg. 209.
6. «A última hora de ayer tarde fue puesto en libertad definitiva el ex-secretario del Sindicato Arte de Imprimir, Arturo Gas, por haber sido sobreesida la causa que le seguía», *El Correo Catalán*, 2-XII-1909.
7. El catàleg no porta cap data, però una de les col·leccions anunciades, «La campaña de Marruecos. (Episodios de la lucha)», es proposa d'explicar «los más interesantes episodios de la lucha bárbara que se desarrolló en África durante los meses de julio y agosto 1921», per la qual cosa pensem que sortí editat uns mesos després.
8. *Camaval*, núm. 16, 21 de juliol de 1921, pàg. 259.
9. El 31-X-1923, mentre preparava la redacció de *Coses vistes*, Josep Pla va reclamar des de Berlín al seu germà Pere un exemplar de la novel·leta: «Envia'm lo més urgentment que puguis tots els articles vells que corren per casa, el llibre d'en Casanovas i la novel·la curta que vaig fer per l'editor Gas. [...] Estic treballant en el meu primer llibre», Josep PLA, *op. cit.*, pàg. 71.
10. Albert Manent, seguint les indicacions del manual de Palau, proposava, amb interrogant, l'any 1920, dins *Tres escritores catalanes: Carner, Riba, Pla*, Madrid, BRH 187, 1973, pàg. 329. Marina Gustà, servint-se d'arguments sòlids i convincents, s'atrevia a anunciar: «Tot apunta, doncs, a situar *Las alimañas* entre 1921 i 1922», *op. cit.*, pàg. 441.
11. *Álbum Oficial de Gerona y su provincia. Sus bellezas, industria y comercio*. Barcelona, Ediciones Catalonia, 1926, pàg. 268.
12. *San Juan de las Abadesas en 1927*, (Monografías ilustradas reunidas por Arturo Gas Belenguer). Barcelona, Oliva de Vilanova, 1927.
13. Vegeu Manuel BLANXART, «Carta abierta a D. A. Gas Belenguer», *Restauración*, octubre, novembre i desembre de 1927.
14. X. CUADRAT, *op. cit.*, pàg. 311.